

Discursive Milestones of the Modern Research Methodology of Historical Sciences as a Complex System of Principles of Scientific Knowledge

UDC: 001:930.2

DOI: 10.15421/172238

Prykhodko MykolaPh.D., <https://orcid.org/0000-0002-7428-8540>, prihod@ukr.net

National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

Abstract

It was found that during the centuries-long process of development of historical knowledge, there were different approaches to understanding the events of the past. The peculiarity of historical science in comparison with natural sciences is that the specific events and phenomena it studies are not amenable to direct experimental research. We call all forms in which specific facts of the past have reached us historical sources.

The problem of a historical event that is in the center of attention of both historians and philosophers is considered. We believe that within the framework of historical science, a historical event can be legitimately defined as a scientific conclusion that captures the set of actions of historical agents in a fixed space-time zone of the past. A historical fact is understood as a conclusion that records a single result of similar actions.

The process of verification of sources of historical knowledge has been studied. Peculiarities of the understanding of the concept of historical fact, the doctrine of the interpretation of historical sources, and the conditions for the emergence of interpretation are traced.

The methods of historical interpretation and the doctrine of criticism of historical sources are studied. The process of conducting research in the field of history is considered, the phases of conducting historical research are determined, and structural elements are highlighted.

The rhetorical constructivism of H. White, who offered a critique of the methodology of classical historiography relevant to the postmodern mood of that era, is considered. Emphasized the immensity of reflecting objective reality in postmodern society. H. White's postmodern critique of the classical paradigm of scientific thinking was based on the understanding that the events and processes of the past are directly correlated with the modern historical discourse constructing them. The historical theory of F. Ankersmit, which is an attempt to overcome Kantian epistemology, is considered. Philosophical reflection of F. Ankersmit develops from the study of the logic of narrative representation of the past to the construction of a theory of direct perception of historical experience.

The general principles of interpretation, which are almost inseparable from the specifics of the real text, are considered, serving the main goal of source studies - a better understanding of the author's intention laid down by its creator.

Keywords: Verification of Sources, Epistemology, Historical Reconstruction, Presentism, Rhetorical Constructivism

Citation: Prykhodko, M. (2022). Discursive Milestones of the Modern Research Methodology of Historical Sciences as a Complex System of Principles of Scientific Knowledge. *Grani*, 25(3), 63-69. <https://doi.org/10.15421/172238>

Дискусивні віхи модерної методології дослідження історичних наук як складної системи принципів наукового пізнання

Приходько Микола

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

Анотація

З'ясовано, що упродовж багатовікового процесу розвитку історичного пізнання існували різні підходи до осмислення подій минулого. Особливість історичної науки в порівнянні з природничими дисциплінами полягає в тому, що конкретні події та явища, які вона вивчає, не піддаються безпосередньому експериментальному дослідженню. Усі форми, в яких дійшли до нас конкретні факти минулого, ми називаємо історичними джерелами.

Розглянута проблема історичної події, що перебуває у центрі уваги як істориків, так і філософів. Вважаємо, що в рамках історичної науки історичну подію правомірно визначити як науковий висновок, що фіксує сукупність дій історичних агентів у фіксованій просторово-часовій зоні минулого. Історичний факт розуміється як висновок, що фіксує одиничний результат подібних дій.

Досліджено процес верифікації джерел історичного пізнання. Прослідковано особливості розуміння поняття історичний факт, вчення про інтерпретацію історичних джерел, умови виникнення інтерпретації.

Досліджено методи історичної інтерпретації та вчення про критику історичних джерел. Розглянуто процес проведення досліджень в галузі історії, визначені фази проведення історичної розвідки, виділено структурні елементи.

Розглянуто риторичний конструктивізм Х. Уайта, який запропонував критику методології класичного історіописання, релевантної постмодерністським настроям тієї доби. Наголошував на неосаянності відображення об'єктивної реальності в постмодерністському суспільстві. Постмодерністська критика Х. Уайта класичної парадигми наукового мислення базувалася на розумінні того що події, процеси минулого прямо корелюються з сучасним історичним дискурсом, що їх конструює.

Розглянуто історичну теорію Ф. Анкерсмита яка є спробою подолання кантіанської епістемології. Філософська рефлексія Ф. Анкерсмита розвивається від дослідження логіки наративної репрезентації минулого до побудови теорії безпосереднього сприйняття історичного досвіду.

Розглянуто загальні принципи інтерпретації, які є майже невіддільні від конкретики справжнього тексту, слугуючи головною для джерелознавства метою - кращому розумінню авторського задуму, закладеного його творцем.

Стаття надійшла / Article arrived: 20.05.2022

Схвалено до друку / Accepted: 30.06.2022

Ключові слова: верифікація джерел, епістемологія, історична реконструкція, презентизм, риторичний конструктивізм.

Актуальність дослідження. Розвиток історії як наукової дисципліни у XX – XXI ст. тісно пов'язано з пошуком новітніх світоглядних та методологічних засад дослідницької практики розуміння минулого.

Визначено, що метод історизму як тренд філософії другої половини XIX – XX ст. пережив кризу в осмисленні минулого, пов'язану з відходом від концепції історії як цілісності, наділеної певним змістом, законів поступального розвитку, можливості визначеності сьогодення минулим. Також визначено, що у ході рефлексії щодо різних катаклізмів, пережитих світовою спільнотою у цей період, загострюється історичне усвідомлення, що стимулює спроби пояснити та осмислити історичний процес у теперішньому. Подібний стан сприяв розвитку методологічних дискусій, пошуку стратегій пояснення історичних подій.

Відзначено, що в 1970-ті роки у межах лінгвістичного повороту стала формуватися «Нова інтелектуальна історія». Предметом цього напрямку є тексти, що відображають елітну, інтелектуальну та історіографічну думку певної епохи.

Мета – висвітлення модерних методологічних принципів історичного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. І. С. Міронова у своїй праці «Історичне джерелознавство та українська археографія» (Міронова, 2017) звертає увагу на класифікації історичних джерел та структурі історіографічного дослідження. А. Є. Атаманенко в своєму доробку «Деякі проблеми дослідження з історії джерелознавства та археографії» (Атаманенко, 2000) актуалізує основні методологічні прийоми історика, дає чіткий перелік інструментів історичних досліджень. Т. С. Китиченко в дослідженні «Розвиток історичного джерелознавства в Україні (1840-і-1920 рр.)» (Китиченко, 2019) розгорнуто характеризує процес зародження та поступу системи українських методичних положень в другій половині 19 століття – першій чверті 20 століття.

Постановка завдання. Прослідкувати на базі широкого масиву наукової літератури сучасні методи методологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до дослідників методології історичного дослідження ми прослідковуємо тенденцію до переходу від позитивістської концепції яка почала свій шлях в 19 столітті до концепції фундаментом якої є синтез власного досвіду дослідника, його світогляду як суб'єкту та верифікованості джерельної бази дослідження-об'єкту дослідження.

Так, В. Смолій зауважує в своїй праці, що: «Нинішні тенденції розвитку науки, вказують, насамперед, на необхідність вироблення нових теоретичних та методологічних підходів щодо вивчення історичного процесу в Україні. У цьому контексті однією з основних умов досягнення успіху є відмова від думки про потребу створення єдиних універсальних методологічних засад, на основі яких могли б писати свої праці історики. В історичних

Цитування: Приходько М. Дискусивні віхи модерної методології дослідження історичних наук як складної системи принципів наукового пізнання. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Том 25. №3. С. 63 - 69. <https://doi.org/10.15421/172238>

працях дедалі більше виявляється необхідність комплексного інтегрального підходу до об'єкта дослідження» (Смолій, 1997, с. 7).

Марк Ферро у своїй класичній книзі «Використання і зловживання історією», зазначає: «Наша уява про інших людей і, звичайно, про нас самих є відображенням історії, ми вчимося як діти. Ця історія програмує нас на все життя. Шлях уявлень про минуле різних суспільств, яке є для всіх нас дверима які відкривають нам, світ формує всі наші зароджувані й усталені погляди (Ферро, 2003, с. 51.). В своїй праці М. Ферро також цитує Бенедетто Кроче, який був одним із перших, хто висловив подібні судження на початку XX ст., Кроче акцентує що історія вказує на проблеми нашого часу більше, ніж розповідає про епоху, до якої вона має відношення: «Віра в сенс історії більше не є частиною нашої культурної пам'яті, а ритуальні запитання щодо неї є частиною нашої практики. На зміну богословсько-філософським питанням сьогодня прийшло історико-антропологічне питання про сенс історії. Ми вже не запитуємо про реальну історію, яка має схильність розчинятися в оповіданнях, а радше про уявлення щодо історії, які стали для нас реальністю. У результаті такої зміни точки зору сама історична наука стає історико-антропологічною» (Reinhard, 2009, с. 67).

Зважаючи на уривки з праць Ферро та Кроче можемо відслідковувати тенденцію помічену дослідниками, а саме динамічний рух від історії як бази знань про минуле до системи програмування світогляду громадянина в призмі історичних наративів його культурного середовища.

В царині гуманітарних знань історичні науки завжди були найбільш комплексними та багатограними, контрверсійними та дискусивними. Ні філософія, ні філологія, чи навіть археологія, не генерують подібний масив проблемних питань як історичний сегмент науки.

Продовжуючи тези про комплексність та дискусивність історії слід звернути увагу на реалізм існування часу. Так, більшість істориків в своїх дослідженнях апіорі припускають, що минуле існує і що предмет історичного дослідження реальний. Зважаючи на це, мета дослідження полягає в тому, щоб прийти до цього об'єкта, який дійсно існує в онтологічному сенсі, з припущенням, що такий об'єкт реальний.

Так, В. Берека звертає увагу на те що «Здобутком останніх років є звернення до нетрадиційних у нашій історичній науці методологічних підходів і принципів – психоісторії, історії повсякденності, тенденції міждисциплінарності, реалізації аксіологічного принципу. Предметом нових наукових зацікавлень є психоісторія, що націлюється на вивчення психічної мотивації історичних процесів. Інтерес істориків до використання психологічних методів і прийомів дослідження слід шукати в проблемі осмислення природи людської мотивації, яка завжди була одним з найбільш важливих питань історичного пізнання.

стикаючись з матеріальними свідченнями минулого, моделюючи ту чи іншу ситуацію, історик неминуче стикається із завданням адекватного сприйняття отриманої інформації і намагається дати раціональну оцінку антології подій» (Берека, 2017, с. 134).

Методологія історичних досліджень давно постала фундаментом ґрунтовних досліджень плеяди істориків. Багато з них вбачали необхідність ретельно описати методи роботи історика, з метою вбереження дослідників від примарних лабіринтів хибних об'єктів дослідження.

З огляду на це, слід звернути особливу увагу на декілька існуючих концепцій, представлених польськими корифеями в царині досліджень методології історичних наук, зокрема на праці «Historyka» М. Хендельсмана (Handelsman, 1928), на праці «Methodology of History» Є. Топольського (Topolski, 1976), на працях В. Конопчинського (Konopczyński, 2016, с. 81).

Для Хендельсмана дуже чітко зрозумілий предмет дослідження історика: «Предметом історичної науки є реальна людина, що живе і працює в спільноті, з її індивідуальними та колективними рисами» (Smyczyńska-Adamska, 1972, с. 54). Автор «Хісторики» вказує на те, що долю конкретної людини завжди слід розглядати в призмі суспільства, у взаємодії з іншими людьми, які її оточують, і її неможливо відокремити від цієї конструкції.

В історичному дослідженні особливо важливою є наявність достатньої кількості джерел. Так, В. Конопчинський акцентує «Залежно від того, чи може історик спиратися на певний набір джерел і на їх основі визначати предмет дослідження формується тематика дослідження» (Konopczyński, 2016).

Інакше представив це питання у своїй монументальній праці Єжи Топольський (Topolski, 1976). Він звернув увагу на різні способи розуміння історії впродовж століть. Особливо в минулі століття під цим терміном розуміли багато різних галузей людських знань таких як міфологія, біографія, хронографічні й етнографічні описи та розповіді про події, які спостерігав історик.

Наративний поворот та його наслідки для методології історії проаналізуємо через призму концепції двох її провідних представників англійської методологічної думки: Хейдена Уайта та Френка Анкерсмита. Звернемося до класичної «Метаісторії», опублікованої у 1973 році і яка і в наші дні залишається зразковою для сучасної практики гуманітарних наук. Так в сентенціях автора про історичний наратив як багаторівневий літературно-риторичний дискурс було розвінчано багато міфів, століттями пов'язаних із, вже згаданої нами, позитивістською моделлю розуміння історії.

Теорія Х. Уайта підірвала переконання про незаангажований доступ до минулої реальності, об'єктивність, нейтральність дослідників і прозорість мови опису, яку вони використовували, і похитнула існуючий на той час фундамент дисципліни, тобто концепцію правди корельованої як суміш суджень та історичної дійсності. Автор відзначав: «...те, що я роблю – це сприйняття історії як набору дискурсів, що створюють власний об'єкт дослідження процесів, що визнані такими що укорінилися в мові і є більш

риторичними, ніж граматичними» (Уайт, 2002, с. 121).

Х. Уайт, на відміну від істориків-позитивістів розглядає «факт» як «подію в процесі опису», тобто дискурсивну версію. Проводячи дефініцію історичного факту та історичної події, Уайт під історичним фактом розуміє концептуальне конструювання думки і фігуративне в уяві дослідника (White, 1978).

На відміну від даної позиції дослідника: «Історики, які дотримувалися позитивістського канону, не сумнівалися в здатності своїх досліджень створювати об'єктивну картину минулого, основним елементом якого був історичний факт. Своєрідний культ історичного факту становив ще одну прикметну рису парадигми історіописання XIX ст. Вважалося, що існують незаперечні факти, незалежні від суб'єкта пізнання (історика), які містяться в історичних джерелах. Завдання історика полягало в їх виявленні для побудови на основі цих фактів певної конструкції, своєрідної історичної концепції. У такий спосіб установлювався ланцюг послідовності: історичне джерело – історичний факт – історична концепція» (Rutkowski, 2007, с. 91).

Так, на думку Х. Уайта, історичний факт існує лише у думці, мові та дискурсі. В той самий час подія – це те, що сталося насправді і було відображено в документальних джерелах. Отже історичні факти конструюються, а історичні події відбуваються (Doran, 2013, с. 67).

В своїх дослідженнях Х. Уайт погоджується з М. Фраєм щодо того, що історія є саме вербальною моделлю послідовності подій, зовнішньою по відношенню до розуму історика. Історичні процеси відрізняються від своїх оригіналів, тому що людина не може побачити минулу реальність, а історик не може зрозуміти, чи адекватно він її репрезентував, реконструював у своїх доробках (Темірова, 2019, с. 283).

Так, Френк Анкерсміт – представник пізнішої фази розвитку наративізму – концепцій про так звані ідеї наративних субстанцій та роздумів про історичну репрезентацію детально описав модерний методологічний підхід до вивчення історії. Ф. Анкерсміт, який розробив теорію антиуайтівську за своїм характером, хоча сам автор визнає, що власні наукові пошуки розпочав з наративізму Уайта (Ankersmit, 2003, с. 11; Paul, & Veldhuizen, 2018).

Автор зробив спробу подолати дистанцію між текстом історика та реальністю минулого, яку Х. Уайт та послідовники оголосили неподоланою. Нова філософія історії намагається дослідити реальність, заховану під самопрезентацією тексту і зробити цю реальність надбанням історика та читача. Здійснюється ця робота не аналізом історичного минулого, авторської інтенції, а особливим текстуальним механізмом. В цей текстуальний механізм входять основні поняття і прийом сучасного, так званого, філософського постструктуралізму, деконструктивізму.

Головною метою, яку ставить перед собою Анкерсміт, є виявлення такого способу пізнання минулого, який би дозволив уникнути дистанції між реальністю минулого та її репрезентаціями в тексті

історика.

Не можна ігнорувати, що теоретична думка Анкерсміта, хоча насправді складна для сприйняття й написана герменевтичною мовою, постійно згадувалася в роботах, присвячених проблемі кризи репрезентації.

Так, автор зазначає: «Наративні інтерпретації, є не знанням, але організацією знання», а наративізм є «конструювання не того, чим минуле могло б бути, а наративних інтерпретацій минулого» (Ankersmit, 2003, с. 115).

Таким чином, в рамках наративної філософії історії, представником якою і виступає Ф. Анкерсміт, проблема адекватного відображення минулого, розуміння об'єктивної істини не є основною метою дослідження. Вчені пропонують різні образи історії, різні її інтерпретації, які можуть не тільки не співпадати, а й суперечити один одному.

Розглядаючи поняття історичного знання звертаємо увагу на те що воно створюється в результаті дослідницької процедури, що здійснюється відповідно до певних канонів, тобто методів історичного дослідження. Побудовою та дослідженням таких процедур займається спеціальна наукова дисципліна, яка називається методологією історії.

Зазначимо, що історичне дослідження полягає в тому, щоб ставити питання до подій минулого і шукати на них відповіді. Історик, спираючись на безпосередньо свої історичні знання та знання джерел, наводить попередні відповіді на поставлене раніше запитання. Це етап, так званої, дослідницької гіпотези, тобто думки, припущення про минуле, сформульоване для його подальшої перевірки. Потім дослідник збирає вихідний матеріал, на основі якого перевіряє гіпотезу. Гіпотеза, доведена на основі проведеної процедури дослідження, стає науковою тезою.

Безперечно, історичні знання постійно доповнюються і коригуються. Відкриття нових історичних джерел і постійне вдосконалення методів їх дослідження викликають зміну багатьох суджень про минуле. Навколо багатьох подій точиться гостра дискусія. Так, політичні переконання часто є джерелом розбіжностей між дослідниками історії, особливо щодо оцінки різних історичних подій. Отже, характерною рисою історичного знання є його плінність і мінливість.

Окрема справа поділ на прямі та опосередковані джерела. Він відноситься до способи з'ясування конкретного історичного факту. Про непряме джерело ми говоримо, коли пізнавальний процес опосередковує третя особа – автор, який суб'єктивно представляє нам своє бачення подій. Ми говоримо про безпосереднє джерело, коли такого посередника немає, наприклад, коли дізнаємося про конструкцію конкретного об'єкта, маючи можливість фізичного контакту з ним.

Критика історичного джерела полягає в оцінці його автентичності – зовнішня критика, та вірогідності – внутрішня критика. Історик, досліджуючи автентичність джерела, шукає відповідь на питання, чи є воно тим, чим джерело виглядає. На основі зовнішніх ознак він визначає авторство, місце,

час та обставини джерела, і на цій основі відокремлює справжнє джерело від підробок.

Внутрішня критика дає змогу встановити, чи певне джерело доносить правду. На цьому етапі критики історик намагається встановити, чи міг автор джерела знати і хотів донести правду. Не всі автентичні джерела водночас правдиві та вірогідні. Причиною перекозів може бути неосвіченість автора або навіть навмисне розкриття неправди. Тому історик повинен перевірити, чи був автор розповіді компетентною людиною і чи він чомусь не був зацікавлений у приховуванні правди.

Наступним етапом дослідницької роботи є аналіз джерела, який полягає у відтворенні на його основі детальних фактів. Дослідницька робота завершується діяльністю з пояснення та об'єднання історичних фактів. Пояснення полягає у встановленні причин, які сприяли виникненню того чи іншого факту, і наслідків, які він викликав, а отже, ролі, яку він відіграв в історії. Об'єднання історичних фактів веде до створення реконструкції історичного процесу.

У контексті цього розрізнення відразу ж виникають дві основні проблеми, які жваво дискутуються на основі сучасної методології історії: проблема статусу історичних реконструкцій і проблема істини. Сформулюємо їх у вигляді запитань: чи є предметом історіографії в певному сенсі реконструкція історії, якою вона була, а отже, чи є історик реалістом у своїй науковій діяльності або чи є твір історика лише продуктом літературної вигадки, а отже, і літературної конструювання – як того хотів би модний у багатьох сучасних колах постмодернізм зі своєю ідеєю деконструктивізму (епістемології).

Крім цих проблем, проблема науковості та статусу цієї дисципліни також є особливо важливою для розвитку методологічного усвідомлення історії як наукової дисципліни, що може бути виражено у формі запитання: чи є історіографія ідіографічною чи номотетичною?, чи чимось іншим? – проблема, яка обговорювалася на межі 19-20 століть і яка не втратила свого значення і сьогодні.

Щоб адекватно відповісти на ці питання, необхідно було б ретельно проаналізувати процес проведення досліджень в галузі історії. Обмежимося тут лише необхідними зауваженнями. Робота історика, який вивчає певний аспект історії, складається з чотирьох основних етапів: вибір теми, збір інформаційних джерел, спроба їх розібратися та формулювання цього розуміння у письмовій формі у вигляді тексту.

Усі ці фази важливі і, впливаючи один на одного, вони змінюють один одного. Центральну роль, однак, відіграє третя фаза – спроба зрозуміти джерела інформації (історичні джерела, історіографічні та допоміжні дослідження), на якій історик стикається з такою проблемою: щоб адекватно зрозуміти джерела, їх необхідно охопити за допомогою відповідно підбраного понятійного апарату, тобто відповідно підбраної герменевтики. Його мета «відкрити», «розшифрувати» первісно «закритий», «зашифрований» зміст цих творів.

При побудові герменевтики конкретного історичного джерела історик використовує

інформацію, що міститься в цьому джерелі, а також інформацію, що надходить поза нього. Останні взяті з інших історичних джерел, а також з історіографічних та допоміжних досліджень.

Отже, будуючи герменевтику історичних джерел, історик використовує як вихідні знання, так і знання, які не є джерелами: історіографічні знання (наприклад, політична історіографія, економічна історіографія) і допоміжні, широко зрозумілі знання про людину та культуру, які випливають із філософії, з дисциплін, що називаються допоміжні історичні дисципліни (наприклад, археологія, соціологія, економіка, психологія, політика, лінгвістика, етнографія, кодикологія) та загальні знання про людське життя.

На думку Х.-Г. Гадамера, відстань у часі дає змогу відокремити істинні проєкції там, де ми розуміємо, від хибних проєкцій, де ми неправильно розуміємо, створюючи історичну свідомість (Gadamer, 1993, с. 21).

Проблематичність вищезазначених принципів впливає з того, що враховується лише історичний горизонт тексту, повністю ігнорується горизонт сучасного інтерпретатора, ніби його власний історико-культурний контекст не вплинув на те, як був текст прочитаний, і що, за висновками Х.-Г. Гадамера, становить суть акту тлумачення.

З іншого боку, використання нового типу позаджерельних знань при інтерпретації історичних джерел дозволяє історика сформулювати нові питання щодо досліджуваних текстів і таким чином сформулювати нову герменевтику, кінцевим плодом якої є нова історична реконструкція. Тому зміна використовуваної герменевтики завжди викликає більшу чи меншу зміну обсягу історичних досліджень. Таке траплялося неодноразово в історії історіографії.

Що ж, на нашу думку, вимога вірогідності історичних джерел принципово відрізняє історичні реконструкції від художньої літератури. Забувши цю елементарну істину, прихильники постмодернізму на основі історіографії просто відмовляються від практики цієї дисципліни, стаючи звичайними письменниками.

Але незважаючи на це, він не позбавляється у своїх дослідженнях ідеї «абсолютної істини» та ідеї «історії, яку можна адекватно пізнати». Історик – реалістичний конструктивіст, навпаки, знає, що він завжди формулює лише розрізи світу явищ – історії, яку він вивчає. Ці поперечні зрізи, безсумнівно, завжди є конструкціями нашого розуму, але водночас вони також є образами історії, образами, що знаходяться між історією та наукою.

Слід згадати і презентизм, як найбільш критичну форму. Напряму набув поширення за часів глобалізації, суспільних потрясінь та криз, відколи, за висловом Ф. Артога: «день сьогоднішній у боротьбі за уми людей намагається самоствердитись, більше того – поставити собі на службу і минуле, і майбутнє» (Артог, 2007, с. 56).

Ф. Артог наполягає, що ми стали свідками переходу до нового режиму історичності, в якому ні майбутнє, ні минуле не може зрівнятися за важливістю, силою своєї присутності в нашому усвідомленні часу з сьогоденням. Тобто сьогоднішнє суспільство повністю занурилося в сьогодення. І минуле, і майбутнє тепер є лише інструментами того,

щоб досягти чогось у цьому сьогоденні.

Ми апропріювали минуле, включили його в наше сьогоднішнє життя. Тобто вже немає минулого як чогось, із чим у нас є дистанція, а є минуле, яке є частиною нашого сьогоднішнього життя. Саме з цим чи з одним із проявів цього пов'язане бурхливе зростання досліджень пам'яті.

За доби презентизму історична пам'ять набирає все більшої ваги, відтісняючи історію-науку на другий план. Вивчення колективної пам'яті того чи іншого регіону або якоїсь соціальної верстви презентизм намагається піднести до рівня аналогу історичної ментальності. Історична пам'ять – один із вимірів колективної/соціальної пам'яті, це пам'ять про історичне минуле, або, вірніше, його символічна репрезентація. Так: «Сучасна історія прямо виходить із життя, як, втім, і так звана несучасна історія, бо очевидно, що тільки інтерес сьогодення може виступати двигуном пошуків фактів минулого. Знайдений факт минулого, поєднаний з інтересом сьогодення, стає реальністю сьогодення, а не минулого. Даремно історики повторюють на різні лади одну емпіричну і банальну формулу, що стала: історія – це *magistra vitae* – наставниця життя» (Кроче, 1999, с. 137).

Тлумачення О. Бойком слова «менталітет» звучить так: «Під ментальністю «менталітетом» розуміють стійкі структури глибинного рівня колективної чи індивідуальної підсвідомості, що визначають устремління, нахили, орієнтири людей, національний характер, відношення до загальноновизнаних цінностей, суспільну психологію. Ментальність означає дещо спільне, що лежить в основі свідомості і підсвідомого, логічного і емоційного, тобто вона є глибинним джерелом мислення, ідеології та віри, почуттів та емоцій» (Бойко, 2008, с. 641).

Пам'ять, поставлена на службу презентизму, стає способом усвідомити й поширити серед загалу своє регіональне/групове розуміння сучасної доби. За таких умов різні історичні місцини й регіональні герої конструюються й постійно реконструюються відповідно до поточної кон'юнктури, що викликає найрізноманітніші, часом травматичні реакції з боку інших сегментів суспільства (Магілл, 2007, с. 93). При цьому спільноті нав'язується думка, що саме ось таке «відфільтроване» розуміння історії і є насправді реалізацією ідеї щодо «відповідальності перед пам'яттю поколінь».

А. Магілл стверджував: «Потреба пам'ятати, що трактувати минуле у «правильному» вигляді звучить вимогливо і можна очікувати, що історики будуть виконувати свою роботу на догоду тим, хто їм платить, і тим, хто відчуває, що їхні власні соціальні і культурні імперативи повинні бути захищені» (Магілл, 2007, с. 93). На загал явище презентизму – прагнення дати оцінку подіям минулого з позиції сьогоднішнього дня, одним з найліпших засобів протидії презентизму є контекстуалізація: здатність розуміння минулого у сучасних йому умовах, без подальших кон'юктур.

З другої половини ХХ ст. у розвитку гуманітарних наук розпочався новий етап розуміння тексту. Його основа перестає розглядатися як незалежний витвір у системі наукового пізнання. Його стали представляти компонентом мовної системи, що репрезентує певну область соціального життя наукового дискурсу.

Насамперед дамо трактування самого терміну «дискурс». Осмислюючи понад 50 визначень дискурсу, ми пропонуємо власну дефініцію даного поняття: дискурс – це сукупність висловлювань, що організують той чи інший вид діяльності, за дотримання принципу діалогічності чи інтертекстуальності, а також актуалізації елементів тексту до його контексту науковий стиль мовної комунікації визначається нормами наукового пізнання, де діяльність комунікантів спрямована на виявлення об'єктивної природи предмета вивчення поза чуттєво-емоційними факторами його верифікації.

Об'єктивність у дискурсі (по Р. Барту) – відсутність знаків суб'єкта висловлювання – постає як особлива форма уявного, продукт так званої референціальної ілюзії (уяву доповідача) (Barthes, 1981, с. 71).

Основними визначальними параметрами, що становлять поняття «науковий дискурс», є учасники (адресант та аудиторія), цілі (вирішення проблеми), хронотоп, цінності, стратегії, тематика, жанри, дискурсивні формули (патерни).

Не можна не погодитись з І. С. Шевченко: дискурс – це текст, створений в результаті мовної діяльності представників певної лінгво-культурної спільноти, розглянутий у сукупності його лінгвістичних параметрів і соціокультурного контексту (Шевченко, 1999, с. 51).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Безперечно сучасні тенденції методологічного фундаменту історичного дослідження спрямовані у векторі досягнення незаангажованості, вірогідності та контекстуалізації історичного дослідження. Методологія зобов'язує автора досліджень до збільшення зусиль щодо верифікації джерела, виносить автентичність на вищий щабель в ієрархії інструментів історика.

В статті було з'ясовано що під методами історичного дослідження розуміються всі загальні методи вивчення історичної реальності, методи, що належать до історичної науки в цілому та використовуються у всіх галузях історичних досліджень.

Історія ментальності, інакше звана історичною антропологією, постає як глобальна концепція історії, можливо, навіть парадигма. У центрі уваги міститься феномен людської особистості, сформованої культурою епохи — як проміжна ланка між культурою і суспільством. Поступово історична антропологія практично перетворюється на синонім

«нової історичної науки». Принцип інакшості стає умовою адекватної розшифровки історичних джерел. Історики прагнуть вивченням історії ментальності вирішити проблему верифікації – перевірки істинності історичного знання.

Документ починає сприйматися не як заздалегідь готовий до аналізу текст, а як манускрипт, який треба розшифрувати; важливе місце займає мистецтво інтерпретації. Між минулим та сьогоденням встановлюється діалог. Історики шукають відповіді на питання, що задаються часом, у якому вони живуть; прагнуть конструювання, а чи не опису минулого, аналізу його слідів. Предмет історії гуманізується: замість історії торгівлі починає вивчатися історія купців, замість традиційної аграрної історії – історія селян, замість історії капіталізму – історія банкірів.

У процесі дослідження, однак, слід пам'ятати, що вже вилучення фактів історик вносить відомий суб'єктивізм у процес дослідження. Відбір, назва факту, трактування – це приклад інтерпретації. Крім цього, дослідник сприймає історичні факти не пасивно, а накладає на них ряд власних уявлень.

Важливо підкреслити, що узагальнення дослідника залежить від фактів, а й відбір фактів залежить від висунутої, безпосередньо істориком, гіпотези.

В історичному дослідженні характерне ретроспективне розкриття історичної реальності, діяльності історичних особистостей, послідовних змін у історичній дійсності у процесі розвитку на основі причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей історичного розвитку.

Особливість історичного пізнання, полягає ще й у тому, що в ньому обов'язково присутній аксіологічний, тобто оціночний момент, оскільки в історії оцінюються діяння людей, в результаті неминучі симпатії та антипатії до цього з боку дослідника.

Говорячи про історичну реальність, історик виходить із ідей сучасного конструктивізму. Інакше кажучи, ми оперуємо образами, які відбивають індивідуальний дослідницький підхід до проблеми, і стверджуємо у свій факт існування об'єктивної реальності, незалежної від дослідницької уваги.

В подальших дослідженнях слід зацентувати увагу на подоланні негативного впливу презентивізму в історичній царині та абсолютизації традиційного історичного інструментарію.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

Артог Ф. Мировое время, история и написание истории / Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны : навук. зб. Вып. 3 / рэдкал. : У. Н. Сідарцоў, С. М. Ходзін (адк. рэдактары) та інш. Мінск : БДУ, 2007. 289 с.

Атаманенко А. Деякі проблеми досліджень з історії джерелознавства та археографії. Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України. Міжвузівський збірник наукових праць. 2000. С. 13–21.

Берека В. Новітні підходи в методології та методиці викладання історії в Україні. Наукові записки: Серія «Історія», 2017. Випуск 1, частина 2. С. 134–139.

Бойко О. Д. Історія України : навчальний посібник. 3-є видання. К. : «Академія», 2008. 687 с.

Китиченко Т. С. Розвиток історичного джерелознавства в Україні (1840-ві – 1920-ті рр.). Харків: Діса Плюс, 2019. 239 с.

Кроче Б. Антологія творів із філософії: Історія. Економіка. Право. Етика. Поезія. СПб. : Пневма, 1999. 480 с.

Магилл А. Историческая эпистемология. М. : «Канон», 2007. 464 с.

Міронова І. С. Історичне джерелознавство та українська археографія : спецкурс з джерелознавства, історіографії та методи викладання історії : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 208 с.

Смолій В. А. Українська історична наука на рубежі ХХІ століття: проблема пошуку нових теоретичних та методологічних підходів. Освіта України. 1997. 4 липня (№27).

- Темірова Н. Р. Історія історичного знання: від зародження до статусу науки. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 132 с.
- Уайт Х. Метаісторія: Історическое воображение в Европе XIX века. Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2002. 528 с.
- Шевченко І. С. К определению понятия дискурса в исторической прагматике. Вісник ХДУ. Серія романо-германська філологія. 1999. №435. 153 с.
- Ankersmit F. Six Theses of Narrative Philosophy of History / Анкерсмит Ф. Р. История и тропология: взлет и падение метафоры. М. : Прогресс-Традиция, 2003. 400 с.
- Barthes R. The Discourse of History / Transl. Stephen Bann. Comparative Criticism. № 3. 1981. 220 с.
- Doran R. Editor's Introduction: Choosing the Past: Hayden White and the Philosophy of History / Doran R. (Ed.). Philosophy of History After Hayden White. L.; N.-Y. : Bloomsbury, 2013. Kindle Edition. 301 p.
- Ferro M. The Use and Abuse of History. Or How the Past is Taught to Children. London : Routledge, 2003. 321 p.
- Gadamer H.-G. Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej / Przeł. B. Baran. Kraków, 1993. 282 s.
- Handelsman M. Historyka: zasady metodologii i teorii poznania historycznego. Wyd. 2. Warsaw, 1928. 284 s.
- Konopczyński W. Dziennik 1918–1921. Warszawa–Kraków, 2016. Cz. 1. 508 s.
- Paul H., van Veldhuizen A. A Retrieval of Historicism: Frank Ankersmit's Philosophy of History and Politics. History and Theory, 2018. Vol. 57, №1(March). 254 p.
- Reinhard W. Życie po europejsku: od czasów najdawniejszych do współczesności / Przeł. J. Antkowiak. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009. 524 s.
- Rutkowski H. Początki Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie (1906–1914). Przegląd Historyczny, 2007. T. 98, Z. 4. 514 s.
- Smyczyńska-Adamska L. Z biografii politycznej Marcelego Handelsmana. Zeszyty Historyczno-Polityczne SD, 1972. Z. 6. S.43–54.
- Topolski Je. Methodology of History / transl. O. Wojasiewicz. Dordrecht; Boston : D.Reidel Publishing Company, 1976. 690 p.
- White H. Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism. L.; Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1978. 283 p.

REFERENCES

- Ankersmit, F. (2003). *Six Theses of Narrative Philosophy of History*. In Ankersmit F. R. *Istoriya i tropologiya: vzlet i padeniye metafory*. M.: Progress-Traditsiya.
- Artog, F. (2007). *Mirovoye vremya, istoriya i napisaniye istorii* [World Time, History and the Writing of History]. Minsk: BDU. *Krynichaznaustva i spitsyalnyja histarychnyja dyscypliny*. Navuk. zb., 3.
- Atamanenko, A. (2000). Deyaki problemy doslidzhen' z istoriyi dzhereloznavstva ta arkheohrafiyi. *Istoriografichni ta dzhereloznavchi problemy istoriyi Ukrainy* [Some Research Problems in the History of Source Studies and Archeography]. *Istoriografichni ta dzhereloznavchi problemy istoriyi Ukrainy. Mizhvuzivs'kyi zbirnyk naukovykh prats'*, 13–21.
- Barthes, R. (1981). *The Discourse of History*. Transl. Stephen Bann. Comparative Criticism, 3.
- Bereka, V. (2017). Novitni pidkhody v metodolohiyi ta metodytsi vykladannya istoriyi v Ukraini [New Approaches in the Methodology and Methods of Teaching History in Ukraine]. *Naukovi zapysky: Seriya «Istoriya»*, 1(2), 134–139.
- Boyko, O. D. (2008). *Istoriya Ukrainy* [History of Ukraine]. Navchal'nyy posibnyk. 3-ye vyd. K.: «Akademiya».
- Doran, R. (2013). Editor's Introduction: Choosing the Past: Hayden White and the Philosophy of History. In Doran R. (Ed.). *Philosophy of History After Hayden White*. L.; N.-Y. : Bloomsbury, Kindle Edition.
- Ferro, M. (2003). *The Use and Abuse of History. Or How the Past is Taught to Children*. London: Routledge.
- Gadamer, H.-G. (1993). *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*. Przeł. B. Baran. Kraków.
- Handelsman, M. (1928). *Historyka: zasady metodologii i teorii poznania historycznego*. Wyd. 2. Warsaw.
- Konopczyński, W. (2016). *Dziennik 1918–1921*. Warszawa–Kraków. Cz. 1.
- Kroche, B. (1999). *Antolohiya tvoriv iz filosofiyi: Istoriya. Ekonomika. Pravo. Etyka. Poeziya* [Anthology of Works on Philosophy: History. Economy. Right. Ethics. Poetry]. SPb.: Pnevma.
- Kytychenko, T. S. (2019). *Rozvytok istorichnoho dzhereloznavstva v Ukraini (1840-vi – 1920-ti rr.)* [Development of Historical Source Studies in Ukraine (1840s – 1920s)]. Kharkiv: Disa Plyus.
- Magill, A. (2007). *Istoriicheskaya epistemologiya* [Historical Epistemology]. M.: Kanon.
- Mironova, I. S. (2017). *Istorychne dzhereloznavstvo ta ukraïns'ka arkheohrafiya : spetskurs z dzhereloznavstva, istoriografii ta metodyky vykladannya istoriyi* [Historical Source Studies and Ukrainian Archeography: Special Course on Source Studies, Historiography and Methods of Teaching History]. Mykolayiv: Vyd-vo CHNU im. Petra Mohyly., 208 s.
- Paul, H., van Veldhuizen, A. (2018, March). A Retrieval of Historicism: Frank Ankersmit's Philosophy of History and Politics. *History and Theory*, 57(1).
- Reinhard, W. (2009). *Życie po europejsku: od czasów najdawniejszych do współczesności*. Przeł. J. Antkowiak. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rutkowski, H. (2007). *Początki Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie (1906–1914)*. Przegląd Historyczny, 98(4).
- Shevchenko, Y. S. (1999). K opredeleniyu ponyatiya diskursa v ystorycheskoy prahmatyke [To Define the Concept of Discourse in Historical Pragmatics]. *Visnyk KHDU. Seriya romano-hermans'ka filolohiya*, 435.
- Smoliy, V. A. (1997, July 4). *Ukrayins'ka istorychna nauka na rubezhi XXI stolittya: problema poshuku novykh teoretychnykh ta metodolohichnykh pidkhodiv* [Ukrainian Historical Science at the Turn of the XXI Century: the Problem of Finding New Theoretical and Methodological Approaches]. *Osvita Ukrainy*, 27.
- Smyczyńska-Adamska, L. (1972). Z biografii politycznej Marcelego Handelsmana. *Zeszyty Historyczno-Polityczne SD*, 6, 43–54.
- Temirova, N. R. (2019). *Istoriya istorychno znannya: vid zarodzhennya do statusu nauky* [The History of Historical Knowledge: from the Beginning to the Status of a Science]. Vinnytsya: DonNU imeni Vasylya Stusa.
- Topolski, Je. (1976). *Methodology of History*. Transl. O. Wojasiewicz. Dordrecht; Boston: D.Reidel Publishing Company.
- Uayt, Kh. (2002). *Metaistoriya: Istoricheskoye voobrazheniye v Yevrope XIX veka* [Metahistory: The Historical Imagination in 19th Century Europe]. Yekaterinburg: Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta.
- White, H. (1978). *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. L.; Baltimore: The Johns Hopkins University Press.